

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIY TADQIQOTLAR

Onlayn ilmiy jurnal

Jild: 03 Nashr: 5 (2024)

www.mudarrisziyo.uz

ISSN: 2992-8931

O‘ZBEK XALQ MAQOLLARINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Abdullayeva Nilufar Nasulloyevna

Buxoro Davlat Universiteti Xorijiy tillar fakulteti Fransuz filologiyasi kafedrası o'qituvchisi

Teshayeva Munira Sodiq qizi

Buxoro Davlat Universiteti Xorijiy tillar fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish (fransuz tili) ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Maqollar xalq og‘zaki ijodining asosiy janri hisoblanib, xalqning milliy qadriyatlari, madaniyati, turmush-tarzi, dunyoqarashini o‘zida mujassam etadi. Maqollar xalq hikmatini yoki axloqiy ta’limotini ifodalovchi qisqa, ixcham iboralardir. Ular, odatda, avloddan-avlodga o‘tadi va muayyan jamiyat til madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, maqollar bir nechta qiziqarli xususiyatlarga va turli xil turlarga ega. Ushbu maqolada o‘zbek xalq maqollarining shu kabi lingvokulturologik xususiyatlari to‘g‘risida ma’lumot beriladi.*

Kalit so‘zlar: *lingvistik xususiyatlar, metaforik til, parallelizm, zarbulmasal.*

Kirish

Maqol – xalq og‘zaki ijodining asosiy janri hisoblanib, qisqa va lo‘nda, obrazli va obrasiz, grammatik va mantiqiy tugallangan, chuqur ma’noga ega bo‘lgan hikmatli iboradir. Maqollar muayyan aniq shaklga ega. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, ruhiy holati, etik va estetik tuyg‘ulari, ijobiy fazilatlarini mujassamlashgan. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda poetik shaklga kelgan. Maqollar mavzu jihatdan nihoyatda boy va xilma-xildir. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do‘stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq madaniyati, sevgi va muhabbat kabi mavzularda, shuningdek, salbiy xislatlar xususida ham rang-barang maqollar mavjud. Maqollar ba’zan matal, zarbulmasal, naql, hikmat, hikmatli so‘z, tanbeh, mashoyixlar so‘zi, hikmatli maqol, donishmandlar so‘zi, otalar so‘zi kabi nomlar bilan yuritiladi. Maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati beqiyos. Maqollarda matallardan farqli ravishda to‘la tugallangan fikr-xulosa ifodalanadi.

Asosiy qism

O‘zbek xalq maqollari O‘zbekiston milliy adabiyoti va folklori tarkibida muhim o‘rin tutgan yozma va o‘quv adabiyoti uslubining asosiy qismi hisoblanadi. Ular o‘zbek xalqining milliy va madaniy g‘oyalarni ifodalaydigan o‘zbek tili va dunyoqarashiga oid unikal xususiyatlarga ega bo‘lgan maqollar hisoblanadi.

O‘zbek xalq maqollari xalqning urf-odatlarini, turmush tarzi, turmush tajribasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi qisqa, obrazli, ta’sirli iboralardir. O‘zbek xalq maqollarining lingvokulturologik xususiyatlari juda qiziqarli va boy mavzudur. Maqollarda o‘zbek xalqining urf-odatlarini, qadriyatlari

va milliy tafakkurini aks ettirish bilan birga ulardagi obrazlar, simvollar, ifodalar milliy mentalitetni ifodalaydi.

O‘zbek maqollarining lingvistik xususiyatlarini ko‘rsatishda metaforik til – ma’noni ixcham va ta’sirchan tarzda ifodalashda ko‘p jihatdan metafora, o‘xshatish va boshqa nutq shakllariga tayanadi. Masalan, “Yaxshi so‘z – jon o‘zig‘i” maqolida ezgu so‘z kuchini ta’kidlash uchun metafora qo‘llangan.

Bundan tashqari ko‘pgina maqollarda parallelizm qo‘llaniladi, bunda jumlaning ikki qismi o‘xshash tuzilishga ega bo‘lib, ritm va urg‘u yaratadi. Jumladan, “Ot kelsa, otliq kerak, gap kelsa, gapiradigan kerak” maqolida harakat va muloqotning ahamiyatini ta’kidlash uchun parallellik qo‘llangan.

Ba’zi maqollarda ularni esda qolarli va jozibali qilish uchun qofiya va ritmdan foydalanadi. Bu, ayniqsa, ko‘pincha og‘zaki shaklga o‘tkazilgan eski maqollarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Maqollar ta’sirli iboralar bo‘lib, ko‘p ma’nolarni o‘zida mujassamlashtiradi. O‘zbek xalq maqollarining yana bir o‘ziga xos xususiyati ixchamlilikdir. Ixchamlilikda hikmatni qisqa va ta’sirli tarzda, ko‘pincha minimal so‘zlardan foydalanish maqsadi qo‘yilgan. Masalan “Qor yog‘di-don yog‘di” kabi.

Maqollar madaniy aloqalarni aks ettirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maqollar hayotning turli jabhalarini – oila, mehnat, tabiat, sevgi-muhabbat, do‘stlik, adolat, qanoat kabi mavzularni qamrab oladi. Xalq maqollarida oila va jamiyat mavzusi alohida ahamiyat kasb etadi. Ko‘pgina maqollarda oila rishtalari, kattalarga hurmat yoritilgan. Masalan, “Aka-uka urushsa, begona kulmas” hikmati oilada hamjihatlik zarurligini ta’kidlaydi.

Bundan tashqari xalq maqollarida mehmondo‘stlik va saxovatpeshalikka ham alohida e’tibor berilgan. O‘zbek madaniyatida mehmondo‘stlik va saxovatpeshalik qadrlanadi va bu “Mehmon otangdek aziz” kabi maqollarda o‘z ifodasini topgan.

Hikmatlar ko‘pincha mehnatkashlik, sabr-toqat va matonatga chorlaydi. Masalan, “Sabrning tagi – sariq oltin”, “Mehnat, mehnatning tagi rohat” singari maqollarda sabr va mehnatning ortidan yaxshi kunlar kelishi ifodalangan.

Zarbulmasallarda insonga xos xususiyatlar, fe’l-atvor, yaxshi xislatlar bilan bir qatorda bilim olish va o‘rganish mavzusi ham tez-tez uchraydi. Masalan, “O‘qigan o‘zar, o‘qimagan to‘zar” maqoli ta’limning o‘zgartiruvchi kuchini ta’kidlaydi. Hikmatlarda ko‘pincha islomiy qadriyatlar, halollik, kamtarlik, mehr-shafqat kabi axloqiy tamoyillar aks ettirilgan.

O‘zbek maqollariga misollar:

1. Ko‘pni yomonlagan ko‘muvsiz qolar.
2. Hisobli do‘st ayrilmas.
3. Elga xizmat – oliy himmat.
4. Birlashgan – o‘zar,
5. Birlashmagan – to‘zar.
6. Xalqdan ajralganning yuzi qora bo‘lar,

Yurtdan ajralganning so‘zi ado bo‘lar.

Umuman olganda, o‘zbek xalq maqollari o‘zbek xalqining tili, madaniyati va qadriyatlari haqida qimmatli oyna bo‘ladi. Ularning til xususiyatlari esda qolarli va ta‘sirchan bo‘lishiga yordam beradi, madaniy aks ettirish esa o‘zbek jamiyatining muhim qirralarini ochib beradi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan bu hikmatlar axloqiy yo‘l-yo‘riq, hikmat manbalari vazifasini o‘taydi. Ular oila ahilligi, kattalarga hurmat, mahalla ahilligi muhimligini eslatib turadi. Ular halollik va rahm-shafqat kabi islomiy qadriyatlarni ta‘kidlab, sabr-toqat va ilmga intilishga undaydilar. O‘zbek xalq maqollari faqat lisoniy iboralar emas. Ular madaniyat ifodalari, jamiyat ko‘zgulari va ezgu hayot yo‘lboshchilaridir. Ular o‘zbek tilining boyligini, xalq hikmatining teranligini namoyon etib, o‘zbek xalqining qalbi va ongida aks-sado berib kelayotgan abadiy saboqlarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абдуллаева, Н. Н. "Мақол ва ҳикматли сўзларнинг паремиологик майдони." *"Сўз санъати" халқаро журнали* 4.
2. Nasulloevna, Abdullayeva Nilufar. "Maqollardagi Mushtaraklik Xususiyatlari." *Oliy Va O‘Rta Maxsus Ta‘lim Vazirligi Farg‘ona Davlat Universiteti* 356 (2022).
3. Абдуллаева, Нилуфар Насуллоевна. "Maqol Va Hikmatli So‘zlarning Paremiologik Mайдoni." *Международный Журнал Искусство Слова* 4.2 (2021).
4. Насуллоевна, Абдуллаева Нилуфар. "Лексические Фигуры В Пословицах (На Примере Узбекских И Французских Пословиц)." *Tilshunoslik Va Lingvodidaktikaning Istiqbolli Yo‘nalishlari* 206 (2023).
5. Абдуллаева, Нилуфар Насуллоевна. "Пословица И Ее Бинарная Структура." *International Conferences*. Vol. 1. No. 1. 2023.
6. Абдуллаева, Нилуфар. "Описание Характеристик Пословицы На Примере Узбекских И Французских Пословиц." *Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz)* 32.32 (2023).